

HANNA LIBERSKA
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Rodzina jako kontekst rozwoju

Wprowadzenie

Problematyka rodziny interesuje specjalistów z różnych dziedzin, zwłaszcza psychologów, pedagogów, socjologów, a także lekarzy i prawników. W ramach szeroko rozumianej familiologii powstają interesujące prace o charakterze interdyscyplinarnym, które proponują wieloaspektowe ujęcie dynamiki życia rodziny i rozwoju indywidualnego jej członków.

Uwaga psychologów skupia się przede wszystkim na aspektach psychologicznego funkcjonowania rodziny, która jest podstawowym źródłem różnorodnych doświadczeń indywidualnych. W niniejszym rozdziale postaram się przedstawić rodzinę w ujęciu systemowym, które współcześnie uznawane jest za najbardziej trafne i użyteczne dla opisu i wyjaśnienia jej funkcjonowania. *P o d e j ś c i e s y s t e m o w e* pozwala także pełniej zrozumieć znaczenie rodziny dla kształtowania struktur psychiki i zachowania jej członków. Umożliwia ono poznanie specyfiki rodziny poprzez pryzmat relacji interpersonalnych. Daje to szansę na wyjaśnienie genezy i przebiegu zmian rozwojowych jej członków w sposób bardziej pogłębiony – uwzględniający złożoność ich wzajemnych powiązań.

Zgodnie z podejściem systemowym do rodziny, jej członkowie tworzą *p o d s y s t e m y*, przy czym każdy z członków rodziny – w zależności od jej struktury – może należeć jednocześnie do kilku podsystemów, np. mężczyzna może przynależeć do podsystemu „mąż – żona” i podsystemu „ojciec – dziecko/dzieci”. Procesy przebiegające w każdym z podsystemów oddziałują na pozostałe podsystemy rodziny, a jednocześnie pozostają pod wpływem procesów zachodzących w systemie przez nie tworzonemu. Stanowi to o dynamice całego systemu, a zarazem określa jego spójność i integralność.

Z punktu widzenia jednostkowego procesy przebiegające w podsystemach, jak i pomiędzy nimi mają znaczenie dla regulacji zachowania podmiotu i jego zmian w czasie. Należy podkreślić, że relacje między członkami rodziny zależą nie tylko od etapu ich rozwoju indywidualnego, ale też pozostają w zależności od fazy życia rodziny (Liberska, Matuszewska 2001).

W pierwszej kolejności podjęty zostanie problem zmiany znaczenia rodziny w życiu jednostki w czasach ponowoczesnych. Następnie przedstawione zostanie rozumienie rodziny w ujęciu systemowym, zostaną również rozpoznane jej zasadnicze cechy jako systemu i jej powiązania z innymi systemami (Minuchin 1975; Hinde 1988; Van Geert 1990; Braun-Galkowska 1992; De Barbaro 1994). W dalszej kolejności zostaną przybliżone podstawy do prześledzenia podstawowych wymiarów rozwoju związanych z systemem rodziny, wreszcie przedstawiony zostanie model rodziny jako kontekstu rozwoju indywidualnego.

Rodzina współczesna i zagrożenia dla jej funkcjonowania

Na gruncie psychologii i pedagogiki niezmiennie akcentuje się znaczenie rodziny jako podstawowego środowiska wychowawczo-rozwojowego jednostki (Przetacznik-Gierowska, Włodarski 1994; Tyszkowa 2009). Jednak na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci sposób ujmowania rodziny ewoluował (Tyszka 2002).

Analiza literatury przedmiotu wskazuje na stopniowe odchodzenie od traktowania rodziny jako przede wszystkim środowiska wychowawczego dzieci cechującego się przewagą komunikacji jednokierunkowej i zdominowane jest oddziaływaniem biegnącym „od rodzica – do dziecka” (Harwas-Napierała 2009).

Współcześnie ujmuje się rodzinę jako środowisko rozwojowe wszystkich członków rodziny: tak dzieci, jak i dorosłych (rodziców, dziadków itd.), które cechuje się dwukierunkową komunikacją pomiędzy rodzicami i dziećmi i zakłada wzajemność oddziaływań starszych i młodszych uczestników życia rodzinnego na ich funkcjonowanie. U podłoża takiego podejścia do problematyki rodziny i jej roli w kształtowaniu zachowania i osobowości jednostek znajdujemy m.in. przekształcenia zachodzące na wyższych płaszczynach socjalizacji. Zatem rolę rodziny w rozwoju wszystkich jej członków należy rozpatrywać w kontekście współczesnych przemian cywilizacyjnych, które rzutują nie tylko na przebieg rozwoju indywidualnego, ale także na przekształcenia cyklu życia rodziny.

Familiolodzy z jednej strony wskazują na szansę poprawy jakości życia współczesnych rodzin związane z transformacją systemową i globalizacją, a z drugiej strony – zwracają szczególną uwagę na zagrożenia dla prawidłowego funkcjonowania rodziny w społeczeństwie ponowoczesnym (Tyszka 2002).

Przemiany społeczno-ekonomiczne polegające na powstaniu warunków pracy dla kobiet i wymagające coraz większego zaangażowania małżonków

w aktywność zawodową także w istotny sposób przyczyniają się do zmian funkcjonowania rodziny, w tym do ograniczenia udziału rodziców w życiu ich dzieci i przekształceń sposobów pełnienia ról rodzicielskich – matczyńskich i ojcowskich oraz roli dziecka, jak też do przebudowy systemu wartości rodzinnych polegającej nierzadko na przesunięciu na szczytowe pozycje wartości materialnych, dóbr konsumpcyjnych. Brak klarownych przepisów pełnienia roli dziecka i ról rodzicielskich, charakterystyczne dla rodzin „splątanych”, skutkuje niewydolnością wychowawczą rodziny i może przyczyniać się do małej satysfakcji dorosłych czerpanej z podstawowych form aktywności rodzinnej.

Jedno z najbardziej istotnych zagrożeń dotyczy rozluźnienia bliskich więzi emocjonalnych uznawanych do tej pory za nieodzowny podstawowy czynnik spajający rodzinę (Bauman 2006; Gałkowski 2007). W skrajnej postaci za to mizowania rodzina przybliża się do modelu systemu niezależnych stosunków, w którym drastycznemu ograniczeniu podlega proces socjalizacji (Kagitcibasi 1996), a tym samym zostaje podważona rola rodziny jako kontekstu rozwojowego i wychowawczego. W takich warunkach zachodzi duże prawdopodobieństwo wystąpienia zakłóceń w prawidłowym ukształtowaniu więzi przywiązaniowej istotnej z punktu widzenia rozwoju jednostki w ciągu całego życia (Bowlby 2007).

Wśród zagrożeń funkcjonowania i roli rodziny wymienia się m.in. działania noszące znamiona manipulacji, mające na celu jej osłabienie, które polegają na podważaniu wartości formalnej stałej struktury rodziny, poddawaniu w wątpliwość podstaw autorytetu rodziców bądź kreowaniu wartości alternatywnych dla życia rodzinnego (Harwas-Napierała 2008).

Rodzina w ujęciu systemowym

Zgodnie z dominującym współcześnie systemowym podejściem do badań nad problematyką rodzinną uznaje się tezę głoszącą, że rodzina jest złożoną, zintegrowaną całością, charakteryzującą się zorganizowanymi wzorami interakcji, które przybierają raczej cyrkularną niż linearną formę (Minuchin 1985). Stanowi to dobry punkt wyjścia do poznania wielu zdarzeń składających się na życie rodzinne, zarówno normatywnych, jak i nienormatywnych, prześledzenia indywidualnych zmian rozwojowych w kontekście rodziny oraz uchwycenia dynamiki relacji, a także przekształceń całego systemu.

W podejściu systemowym do rodziny, jak na wstępie sygnalizowano, akcentuje się sieć powiązań i interakcji pomiędzy wszystkimi jej członkami, a tworzone przez nich diady (np. diada rodzeństwa), triady (np. matka-córka – ojciec), tetrazy (np. mąż – żona – teść – teściowa) itd. stanowią podstawę do wyodrębnienia różnych jej podsystemów.

Wzajemne oddziaływania podsystemów mogą ujawniać różny stopień złożoności o dwoistej naturze. Wspomniana dwoista natura jest pochodną dwóch czynników: liczby podsystemów i specyfiki ich powiązań dotyczącej czasu trwania i kierunku oddziaływań. Ze względu na pierwszy z wymienionych

czynników wyróżnia się oddziaływania krótkotrwałe, czyli interakcje i oddziaływania długotrwałe, czyli relacje, a ze względu na drugi z nich, tzn. kierunek oddziaływań, rozróżnia oddziaływania jednokierunkowe lub wzajemne, czyli dwukierunkowe. Natomiast analizując system rodziny ze względu na uczestników oddziaływań, można wyróżnić cztery podstawowe rodzaje interakcji i relacji. Są to oddziaływania pomiędzy:

- małżonkami
- rodzicem a dzieckiem
- rodzeństwem
- oddziaływania w ramach podsystemów w szeroko pojętym systemie rodzinnym, jakim jest rodzina wielopokoleniowa albo rozszerzona.

Interakcja oznacza „kontaktowanie się jednostek między sobą, zachodzące między nimi procesy komunikowania i oddziaływania wzajemnego w danym czasie” (Tyszkowa 1990, s. 15). Interakcja ma określony czas trwania i odnosi się do co najmniej dwóch osób, z których każda jest jednocześnie nadawcą i odbiorcą bodźców wpływających na zmiany w zachowaniu pozostałych uczestników interakcji. Każda interakcja między danymi osobami może oddziaływać na interakcje następne i wówczas możemy mówić, że osoby te pozostają w określonym stosunku, czyli relacji międzyosobowej. Wynika z tego, że tylko długotrwałe wzajemne oddziaływania podsystemów można określać jako relacje.

Rozróżnione rodzaje oddziaływań, noszące znamiona interakcji lub relacji, mają różne właściwości określane przez ich treść, jakość, częstotliwość, wzajemność oraz intymność. Relacje i interakcje występujące między uczestnikami życia rodzinnego uzależnione są od wielu czynników, w tym od wieku, przede wszystkim od ich poziomu rozwoju indywidualnego, a ze względu na zasadniczą podstawę rodziny, jaką jest związek uczuciowy pary powołującej ją do życia, nasycone są intymnością. Bliskość, częstość i intymność oddziaływań tworzy warunki korzystne z punktu widzenia gromadzenia wspólnego doświadczenia, dzielenia się doświadczeniem członków rodziny, osób należących do różnych pokoleń, a nierzadko także przejmowania ich doświadczeń.

Wzajemne oddziaływania, które są integralną konieczną komponentą systemu, podlegają przekształceniom w miarę jej przesuwania się przez kolejne fazy w cyklu życia rodziny. Mają one charakter ilościowy bądź jakościowy i określoną lokalizację temporalną.

Podejście systemowe charakteryzują trzy podstawowe pojęcia, a mianowicie całościowość, cyrkularność i ekwifinalizm (Braun-Gałkowska 1992; Liberska, Matuszewska 2001). Całościowość systemu oznacza, że jest on czymś więcej niż prostą sumą jego składowych i wszelka próba analizowania go poprzez ich pryzmat nie prowadzi do niepełnego poznania, ale do rozpoznania błędnego. Drugie z pojęć – cyrkularność – wskazuje na sposób zachodzenia interakcji i relacji w systemie, opisując go za pomocą kategorii sprzężeń zwrotnych.

Ekwifinalizm zaś oznacza możliwość występowania różnych przesłanek takiego samego efektu finalnego.

Podsumowując, rodzina w ujęciu systemowym stanowi zbiór elementów pozostających w dynamicznej interakcji, przy czym każdy z elementów jest określany przez pozostałe. Toteż zgodnie z zasadą wspólna zależności, zmiana w jednym z podsystemów rodziny wpływa na pozostałe podsystemy (jak i na tworzoną przez nie całość) (Bertalanffy 1975; Ludewig 1995; Plopa 2005).

Należy podkreślić, iż rodzina funkcjonuje jako system otwarty, albowiem jej członkowie są jednocześnie członkami innych systemów. W związku z tym zmiany związane z ich relacjami lub interakcjami w systemach zewnętrznych w odniesieniu do rodziny są poprzez nich przenoszone na system rodziny, i odwrotnie: zmiana zachowania wynikająca z funkcjonowania jednostki w systemie rodziny znajduje swoje przełożenie na interakcje i relacje w innych systemach, których jest podsystemem lub elementem podsystemu (Plopa 2005).

Ponadto system rodziny funkcjonuje jako podsystem w granicach szerszych systemów (Tyszka 1997; Plopa 2005). Zgodnie z omawianym podejściem struktura i dynamika funkcjonowania systemu rodziny jest regulowana przez szersze społeczne systemy, do których należą np. kościół, społeczność sąsiedzka, lokalna i inne.

Miejsce rodziny wśród innych systemów

W świetle poglądów Bronfenbrennera (1981) system rodziny należy zaliczyć do kategorii mikrosystemów, w których rozwija się człowiek. Pojęcie to odnosi się do wzorca aktywności, ról społecznych i relacji interpersonalnych, jakich jednostka doświadcza w danym środowisku. Do tej kategorii zalicza się prymarne środowisko, czyli rodzinę. Mikrosystem rodziny – wchodząc we wzajemne stosunki z innymi mikrosystemami takimi, jak: szkoła, grupa rówieśnicza, zakład pracy, grupa towarzyska itp. – tworzy system szerszy zwany mezosystemem. Jednak jednostka nie zawsze jest aktywnym uczestnikiem danego systemu, a jedynie pozostaje pod wpływem jego oddziaływań bądź odwrotnie: system ten pozostaje pod wpływem wydarzeń z innego systemu, w których podmiot ma aktywny udział. Takie środowiska składają się na egzosystem. Wymienione systemy funkcjonują jako podsystemy w obrębie systemu o najbardziej rozległym charakterze zwanym makrosystemem, z którym mają treści wspólne, zgodne, faktycznie i potencjalnie. Wspomniana zgodność dotyczy całości kultury, łącznie z systemami wierzeń, przekonań i ideologii leżącymi u podstaw tej zgodności.

Wymiary zmian w systemach społeczno-kulturowych

Wzajemne oddziaływania między systemami, których jednostka jest mniej lub bardziej aktywnym uczestnikiem, przyczyniają się:

- po pierwsze – do zmian jej zachowania i psychiki (wymiar jednostkowy),
- po drugie – do transformacji obejmującej osobę i jej relacje ze środowiskiem (wymiar relacyjny),
- po trzecie – do zmian w systemie/systemach (wymiar systemowy).

W ten sposób powstają korzystne uwarunkowania do tworzenia się „[...] nowych jakościowo układów, które mogą prowadzić do takich zmian rozwojowych jednostki, jakie nie dadzą się wyjaśnić wyłącznie poprzez oddziaływanie i kontrolę środowiska” ujmowanego w sposób systemowy (Tyszkowa 2009a, s. 96).

Rodzina jako środowisko i kontekst rozwoju

Jak łatwo zauważyć, układ jednostka – środowisko jej życia (tu ograniczone do rodziny), zgodnie z podejściem systemowym, tworzy warunki do zmian rozwojowych we wszystkich wymienionych wymiarach. Zmiany rozwojowe w systemie psychiki jednostki (wymiar jednostkowy) ujawniają się w zmianach jej zachowania (wymiar relacyjny) we wszystkich systemach, których jest element/podsystemem, a w pierwszej kolejności w systemie rodziny, inicjując tym samym przekształcenia rozwojowe tego podstawowego kontekstu ekologicznego (wymiar systemowy).

Zgodnie z założeniami ekopsychologii, środowiskiem rozwoju jest każde zdarzenie, każda sytuacja, istniejące poza rzeczywistością psychiczną jednostki, które może mieć na nią wpływ (pośredni lub bezpośredni). Natomiast kontekst rozwoju stanowi zawartość psychiki jednostki związana ze zdarzeniami zewnętrznymi, w tym interpretacje i odczucia dotyczące interakcji środowiska z jednostką, które zachodzą w danym czasie. Wynika z tego, że środowiska rozwoju ludzi są podobne w odróżnieniu od kontekstów ich rozwoju.

Zmiany w strukturze systemu rodziny

W zależności od fazy cyklu życia rodziny przekształcenia obejmują przede wszystkim strukturę i organizację interakcji i relacji wewnątrzsystemowych.

Zmiana w strukturze rodziny polega na zmianach ilościowych i jakościowych całego systemu. Zmiany ilościowe wynikają ze zmiany liczby podsystemów na skutek np. narodzin nowego członka rodziny (ryc. 1). Ich konsekwencją są zmiany jakościowe, które przejawiają się redukcją lub zwiększeniem liczby interakcji oraz podejmowaniem nowych treściowo interakcji, nawiązaniem nowych relacji, wygaśnięciem lub wycofaniem się z niektórych (np. z powodu rozvodu małżonków).

Złożoność i rozległość wpływu rodziny na zmiany rozwojowe jej członków wzrasta wraz z powiększaniem się rodziny, bo zwiększa się wtedy nie tylko liczba wzajemnych oddziaływań w ramach systemu, ale też wzbogaceniu ulega ich treść, formy itd. (Rembowski 1980). Przykładowo: w rodzinie czteroosobowej liczba wzajemnych oddziaływań wynosi sześć, a w rodzinie pięcioosobowej – zwiększa się do dziesięciu (tab. 1).

System rodziny tworzony przez cztery osoby zawiera sześć podsystemów:*

MAŻ – ŻONA

OJCIEC – CÓRKA

DZIECKO I (córka) – DZIECKO II (syn)

MATKA – CÓRKA

OJCIEC – SYN

MATKA – SYN

* Uwaga: osoba ma także status podsystemu (o charakterze podstawowym).

Rycina 1. Zmiany struktury systemu rodziny (opracowanie własne)

Tabela 1. Liczba relacji w systemie rodziny a liczba członków systemu rodziny

Liczba członków (podsystemów) w systemie rodziny	Osoby (podsystemy w systemie rodziny)	Relacje między:	Liczba relacji
3	Ojciec O Matka M Dziecko Dz	O-M O-Dz M-Dz	3
4	Ojciec O Matka M Teściowa T Dziecko Dz	O-M O-Dz O-T M-T M-Dz T-Dz	6
5	Ojciec O Matka M Teściowa T Dziecko I Dzl Dziecko II DzII	O-M O-Dzl O-DzII O-T M-T M-Dzl M-DzII T-Dzl T-DzII Dzl-DzII	10

Rodzina jako kontekst rozwoju indywidualnego

Aby zrozumieć należyć znaczenie rodziny jako kontekstu zmian rozwojowych, należy zwrócić uwagę na podstawowe aspekty rozwoju indywidualnego człowieka: na rozwój emocjonalny, poznawczy i społeczny. W ciągu życia jednostek i w cyklu życia rodziny zachodzą istotne zmiany w wyróżnionych trzech sferach rozwoju. Zgodnie z wcześniejszymi rozważaniami, zmiany w podsystemach (członek systemu rodziny) pociągają za sobą strukturalno-funkcjonalne przemiany całego systemu rodzinnego w obrębie diady małżeńskiej, relacji dziecko – dziecko czy też w relacjach między generacjami rodziny. Tym samym zmienia się cały system w cyklu życia systemu rodziny. W przypadku rodziny wielogeneracyjnej wzór zmian może być bardziej skomplikowany nie tylko w odniesieniu do rozwoju indywidualnego członków rodziny reprezentujących poszczególne pokolenia, ale też w odniesieniu do całego rozbudowanego systemu (Wrzesień 2003; Liberska, Matuszewska 2009).

Rodzaj interakcji i układ relacji oraz pozycji w systemie zależy od właściwości indywidualnych członków systemu, ich fazy życia oraz od ułożenia systemu w cyklu życia rodziny. Konsekwencją zmian rozwojowych członków rodziny (podsystemów) są zmiany rozwojowe całego systemu rodzinnego. Jednak układ zależności jest bardziej złożony, gdyż związki rozwoju indywidualnego rodziców i rozwoju indywidualnego dziecka/dzieci zależą od tego, w jakiej fazie cyklu życia rodziny znajduje się w danym momencie cały system. Stąd konieczność uwzględniania w analizie rozwoju systemów rodzinnych i ich podsystemów – zdarzeń, ról i zadań normatywnych w biegu życia jednostek (podsystemów) i w cyklu życia rodziny, a tym samym aspektów temporalnych zmian rozwojowych.

Zdaniem M. Tyszkowej (2009), w badaniach nad rozwojem jednostki w kontekście rodziny należy analizować wpływ systemu rodziny na rozwój indywidualny przez pryzmat: (1) ról rodzinnych pełnionych przez jednostkę, (2) pozycji zajmowanej przez jednostkę w układzie rodzinnym, (3) czynności i działań wykonywanych przez jednostkę oraz kompetencji nabywanych przez nią w rodzinie i (4) interakcji oraz relacji, których jest inicjatorem i uczestnikiem.

Zgodnie z perspektywą rozwoju w biegu życia (*life-span developmental psychology*), rodzina może być traktowana jako kontekst rozwoju wszystkich jej członków: nie tylko dzieci, ale i rodziców, jak też innych dorosłych wchodzących w skład systemu rodziny (Baltes, Reese, Lipsitt 1980; Baltes, Brim 1985).

Analiza ról pełnionych przez poszczególnych uczestników życia rodzinnego wskazuje po pierwsze – na zmiany ról pełnionych przez jednostkę w biegu jej życia, a po drugie – na zmiany ról pełnionych przez daną jednostkę w cyklu życia rodziny. Każdy z członków systemu rodziny zależnie od fazy rozwoju indywidualnego, w jakiej się znajduje w danym momencie czasu oraz w zależności od właściwości indywidualnych (kompetencje, zdolności, stan zdrowia itd.), podejmuje i pełni określone role, a w związku z tym podejmuje odmienne interakcje i relacje i zajmuje odmienną pozycję w układzie stosunków międzyosobowych w systemie rodziny. Z różnymi rolami rodzinnymi wiążą się charakterystyczne

przepisy zachowania, oczekiwania, obowiązki i przywileje. Efektywne pełnienie roli wymaga sprostania jej wymaganiom, czyli posiadania określonego poziomu rozwoju różnych funkcji psychicznych i kondycji fizycznej. Obowiązki związane z rolą i oczekiwania wysuwane wobec osoby ją odgrywającej zmieniają się w toku rozwoju indywidualnego wszystkich zainteresowanych członków systemu rodziny: pełniącego rolę, jak i tych, których dotyczą zachowania osoby ją pełniącej. Zmiany rozwojowe członków systemu warunkują także zmianę ról w biegu i cyklu życia (jednostki i systemu). Niedostatek umiejętności i kompetencji wymaganych przez przepisy roli lub brak motywacji do rzetelnego wywiązywania się z roli lub uczenia się jej mogą przyczynić się do pogorszenia jakości relacji rodzinnych i małej satysfakcji z ich pełnienia, i stanowią zagrożenie dla socjalizacji wszystkich członków systemu. Przykładowo, jeśli dziadkowie nie są w stanie pogodzić się z tym, iż kulturowo określona rola dziadka/babci jest odmienna od roli ojca/matki, to w rodzinie wielopokoleniowej może dochodzić do nieporozumień na tym tle, a konsekwencje dotkną nie tylko dziadków i rodziców, ale też dziecka. Inny przykład: niemożność zaakceptowania przez rodziców nasilającej się potrzeby autonomii dorastającego syna czy córki nierzadko przyczynia się do pojawienia się napięć i nasilania konfliktów w relacjach między rodzicami a dziećmi, pomimo iż we wcześniejszym etapie rozwoju dziecka ich relacje były prawidłowe.

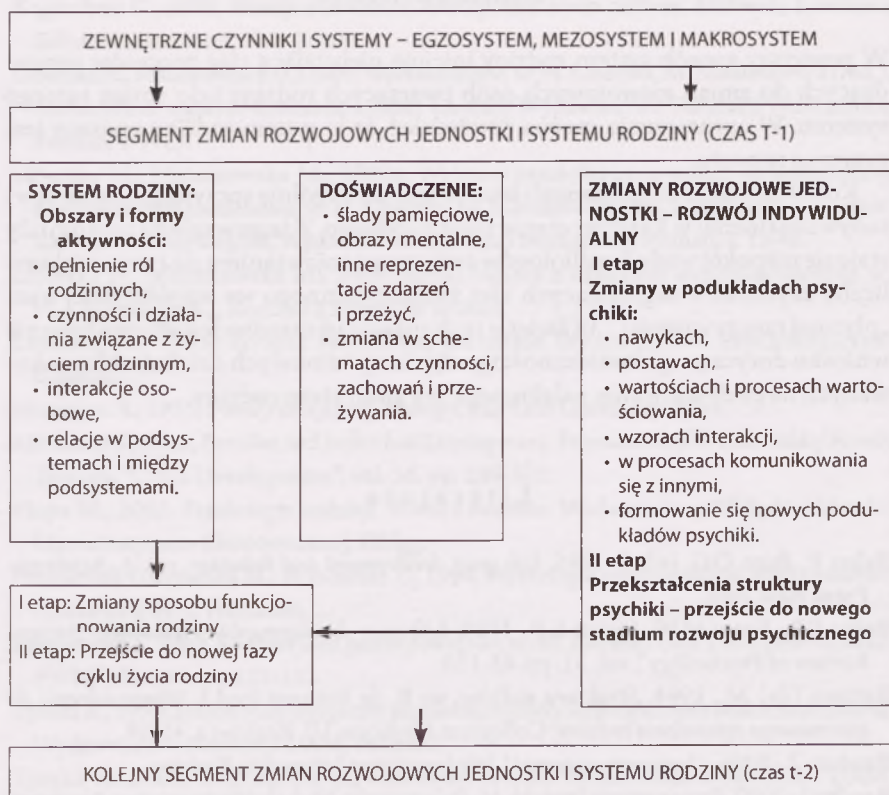
Role rodzinne, interakcje i relacje w systemie rodzinnym wymagają aktywności od członków rodziny będącej źródłem wielu różnorodnych doświadczeń. Doświadczenia te, zgodnie z koncepcją strukturacji i restrukturyzacji, podlegają ewaluacji i przepracowaniu poznawczemu oraz emocjonalnemu w strukturach psychiki jednostki, tworząc materiał procesów rozwojowych.

Oryginalny model zależności między systemem rodziny, jego funkcjonowaniem a rozwojem indywidualnym jego uczestników zaproponowała M. Tyszkowa (1990, 2009) (ryc. 2).

W modelu zostały uwzględnione dwa duże bloki zmiennych: rodzina, funkcjonująca jako kontekst rozwoju i zmiany rozwojowe jednostki. Pierwszy z wymienionych bloków obejmuje role rodzinne, interakcje i relacje w systemie rodziny związane z procesami wzajemnego komunikowania się. Drugi blok zmian rozwojowych konstytuują zmiany w podsystemach psychiki i przekształcenia jakościowe struktur psychiki. Oba bloki zmiennych uwarunkowane są przez czynnik aktywności własnej oraz przez systemy nadrzędne, o których wcześniej wspomniano w tekście, a mianowicie przez mezo-, egzo- i makrosystemy.

Wprowadzenie do modelu kategorii doświadczenia umożliwia traktowanie rodziny jako kontekstu rozwojowego gdyż, zgodnie z wcześniejszymi rozważaniami, kontekst dotyczy indywidualnego rozumienia wydarzeń i sytuacji związanych z aktywnością rodzinną danej jednostki, a taki właśnie charakter uzyskuje doświadczenie po przepracowaniu w strukturach umysłu podmiotu. Oddziaływanie systemu rodziny zostaje upośrednione przez struktury doświadczenia jednostki – członka systemu.

RODZINA JAKO KONTEKST ROZWOJU

Rycina 2. Zmiany rozwojowe jednostki i rodziny (opracowanie H. Liberska na podstawie: M. Tyszkowa 2009, s. 143)

Wpływ rodziny na zmiany rozwojowe jej członków zachodzi poprzez struktury doświadczenia zebranego w toku aktywności rodzinnej. Wcześniej ustrukturowane przez struktury psychiki doświadczenie podlega restrukturacji w związku z napływem nowych doświadczeń, których materiał stanowi podstawę do ich przebudowy. W świetle podejścia konstruktywistycznego zmiana rozwojowa polega na przekształceniu struktury, przy czym szczególne znaczenie mają zmiany jakościowe struktur, które są uznawane za wskaźnik osiągnięcia przez podmiot nowego etapu rozwojowego. Przekształcenia czynności psychicznych, postaw, wartości i zachowań oraz struktur osobowości podmiotu są podstawą do zmiany jego funkcjonowania w systemie rodziny. Zatem zmiana indywidualna przenosi się na cały system, który w związku z tym ulega przemianie.

Wnioski końcowe

W powyższy sposób system rodziny inicjuje nieustający ciąg procesów prowadzących do zmian rozwojowych osób tworzących rodzinę i do zmian samego systemu. W uproszczeniu można powiedzieć, że w system rodziny wpisany jest przymus rozwoju.

Konkludując, rodzina stanowi środowisko szczególnie sprzyjające rozwojowi indywidualnemu w każdym etapie życia ludzkiego. Z tego względu zrozumiałą staje się niepokój wielu familiologów związany z pojawianiem się coraz większej liczby czynników zagrażających idei życia rodzinnego we współczesnej nam „płynnej rzeczywistości”. W świetle tych rozważań zasadne jest sformułowanie wniosku dotyczącego konieczności podjęcia systemowych działań ukierunkowanych na podbudowanie osłabionego już autorytetu rodziny.

L i t e r a t u r a

- Baltes P., Brim O.G. (eds.), 1985, *Life span development and behavior*, vol. 5, Academic Press, New York.
- Baltes P.B., Reese H.W., Lipsitt L.P., 1980, *Life-span developmental psychology*, „Annual Review of Psychology”, vol. 31, pp. 65-110.
- Barbaro (de) M., 1994, *Struktura rodziny*, w: B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Collegium Medicum UJ, Kraków, s. 45-58.
- Bauman Z., 2006, *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bowlby J., 2007, *Przywiązanie* (przeł. M. Polaszewska-Nicke), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Braun-Gałkowska M., 1992, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Bronfenbrenner U., 1981, *The ecology of human development. Experiments by nature and design*, Harvard University Press, Cambridge, London.
- Bertalanffy (von) L., 1975, *Perspectives on General Systems Theory: Scientific-philosophical Studies*, George Braziller, New York.
- Gałkowski S., 2007, *Koniec polityki*. Referat wygłoszony podczas Konferencji „Polityka i politycy. Diagnozy, oceny, doświadczenia”, Poznań, 26-27.10. 2007.
- Geert (van) P., 1990, *The structure of family interaction*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 1, s. 165-190.
- Harwas-Napierała B., 2008, *Znaczenie przemian współczesnej rodziny dla rozwoju człowieka*, „Psychologia Rozwojowa”, t. 13, nr. 3, s. 21-27.
- Harwas-Napierała B., 2009, *Rodzina jako wartość a współczesność*, w: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 11-23.
- Hinde R., Stevenson-Hinde J. (red.), 1988, *Relationships within families. Mutual influences*, Clarendon Press, Oxford.

- Kagitcibasi C., 1996, *Family and human development across cultures*, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- Liberska H., Matuszewska M., 2001, *Wprowadzenie*, w: H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość, konflikt*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań, s. 7-13.
- Liberska H., Matuszewska M., 2001a, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania małżeństwa*, w: H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość, konflikt*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań, s. 13-46.
- Liberska H., Matuszewska M., 2009, *Model rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym*, w: H. Liberska (red.), *Rodzina z Innym* (w druku).
- Ludewig K., 1995, *Terapia systemowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Minuchin S., 1975, *Family and family therapy*, Harvard University Press.
- Minuchin S., 1985, *Families and Individual Development: Provocations from the Field of Family Therapy*, "Child Development", vol. 56, pp. 289-302.
- Plopa M., 2005, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, Elbląg.
- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z., 1994, *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Rembowski J., 1980, *Rodzina jako system powiązań*, w: M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa, s. 127-142.
- Tyszkowa Z., 1997, *System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Tyszkowa Z., 2002, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Tyszkowa M. (red.), 1990, *Rodzina a rozwój jednostki*, Grant CPBP, Poznań.
- Tyszkowa M. 2009, *Jednostka a rodzina: interakcje, stosunki, rozwój*, w: M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 124-150.
- Tyszkowa M., Przetacznik-Gierowska M., 2009a, *Ekologiczne uwarunkowania rozwoju psychicznego człowieka*, w: M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 85-101.
- Wrzesień W., 2003, *Jednostka, rodzina, pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.